

*Голові спеціалізованої вченої ради
в Дніпровському національному
університеті імені Олеся Гончара
доктору політичних наук, професору,
декану факультету суспільних
наук і міжнародних відносин
Кривошеїну Віталію Володимировичу*

ВІДГУК

*офіційного опонента, кандидата політичних наук,
доцента, доцентки кафедри міжнародних відносин і аудиту
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,
Перфільєвої Анастасії Олександрівни на дисертаційну роботу
Ніколенка Юрія Олександровича
«Виборча інженерія як інструмент політичної конкуренції: публічні
прояви в трансформаційних демократіях»,
подану до захисту до спеціалізованої вченої ради у Дніпровському
національному університеті імені Олеся Гончара на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія*

Вітчизняний політологічний дискурс проблеми виборчої інженерії традиційно щільно пов'язаний з політичним маркетингом, тож увага дисертанта до виборчої інженерії як інструменту політичної конкуренції в трансформаційних демократіях є не лише виправданим, але й актуальним дослідницьким завданням як з огляду на недостатнє опрацювання проблеми і в теоретичному, і в прикладному плані за межами виключно маркетингових підходів, так і з огляду на приналежність нашої країни до числа трансформаційних демократій. Україна, яка

перебуває на шляху демократичного розвитку, потребує досвіду з побудови та розвитку ефективних політичних інститутів. І хоча неорганічна модернізація є унікальним шляхом розвитку кожної країни, яка обрала цей шлях, досвід інших здатен стати відправною точкою власної моделі вдосконалення політичної системи через можливості виборчої інженерії. Тож дисертант Ніколенко Ю.О. представив у своєму дослідженні цілковите, аргументоване розуміння можливості управління процесами інституційних змін через зміну виборчого законодавства і вдосконалення виборчих процедур. Червоною ниткою крізь всю роботу проходить думка про пошук оптимальних методів просування на шляху до подальшої демократизації й забезпечення найкращого типу інституційного устрою через вдосконалення виборчих практик. Пошук і запровадження оптимальних виборчих практик має велике значення для забезпечення стабільного демократичного розвитку держави. Розуміння потенціалу впливу виборчої інженерії на поведінку суб'єктів виборчого процесу дає змогу уникати помилок, що призводять до послаблення інститутів державної влади та їх делегітимації. Тож сама дослідницька увага, зафіксована у формулюванні теми дисертаційного дослідження Ніколенка Ю.О. підкреслює розуміння наявності складних кореляційних зв'язків між виборчою інженерією і політичною системою держави, які потребують саме політологічного вивчення в аспекті проявів під час здійснення демократичного переходу держави. В комплексі це дозволяє стверджувати, що кваліфікаційна наукова праця Юрія Олександровича є своєчасним актуальним дослідженням, що зосереджено на питаннях, які мають тісний зв'язок як з теоретизацією проблем демократизації, так і з практикою здійснення трансформації політичної системи в сучасному світі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз дисертаційної роботи Ніколенка Ю.О. засвідчує, що автору вдалося досягти мети дослідження, представлені наукові результати та висновки – є

достовірними та достатньо обґрунтованими. Обґрунтованість висновків забезпечується використанням низки адекватних методів, відібраних з урахуванням мети, предмету та завдань дисертаційного дослідження, а також логікою викладення зібраного та опрацьованого матеріалу. В цілому, автор спирається на сукупність достатньо репрезентативних джерел з обраної проблематики (177 позицій, з яких 47 англomовні). Залучені джерела повною мірою дозволили відобразити об'єкт та предмет дослідження і досягти мети шляхом послідовного розв'язання визначених дослідницьких завдань. Дисертаційна робота Юрія Олександровича має продуману, логічну структуру, яка дає можливість розкрити проблематику на основі послідовного розгортання дослідження. Зокрема, у першому розділі, присвяченому теоретико-методологічним особливостям дослідження публічних аспектів виборчої інженерії, узагальнено інформацію щодо термінологічних, концептуальних, ретроспективних та методологічних засад, які дозволяють здійснити верифікований розгляд заявленої проблематики. Другий розділ кваліфікаційної роботи визначає політико-конкурентний потенціал виборчої інженерії, презентує форми практичної реалізації виборчої інженерії та характеризує вплив територіальної організації виборчої інженерії на політичну конкуренцію. Третій розділ цілком логічно представляє аналіз зарубіжного та українського досвіду використання виборчої інженерії як механізму політичної конкуренції. У Вступі до роботи дисертант на належному рівні обґрунтував вибір теми, розкривши її актуальність, визначив об'єкт і предмет дослідження, чітко окреслив мету та завдання дослідження, презентував пункти наукової новизни, охарактеризувавши теоретичне й практичне значення роботи, із наданням даних про широку апробацію результатів дослідження.

Тож, маємо констатувати, що представлені у дисертації Ніколенка Ю.О. наукові положення, висновки та рекомендації, відповідають вимогам до подібного виду досліджень і базуються на узагальненні даних широкого кола

репрезентативних наукових джерел, яке виконано на основі використання належного методологічного інструментарію.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Ніколенка Ю.О. полягає у комплексному підході до розкриття особливостей виборчої інженерії як інструменту політичної конкуренції на основі публічних проявів в умовах трансформаційних демократій, який представлений вперше у вітчизняному політологічному дискурсі. Дисертант визначає місце виборчої інженерії в політичній системі трансформаційної держави, виокремлює чинники, які впливають на реалізацію виборчої діяльності в рамках конкурентної політичної практики, встановлюючи специфіку виборчої інженерії в державах з трансформаційними політичними режимами, зауважуючи на проявах маніпулятивних практик виборчої інженерії в сучасній Україні.

Тож наукова новизна дисертаційної роботи Ніколенка Ю.О. фіксується логікою та послідовністю розв'язання всіх поставлених дослідницьких завдань на основі використання відповідного методологічного інструментарію, що в комплексі дозволяє отримати виважені та верифіковані висновки. Достовірність результатів дисертаційної роботи Юрія Олександровича підтверджена їх апробацією на різноманітних заходах наукової комунікації (20 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових і науково-практичних конференцій).

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено у 25 наукових працях, зокрема 5 – у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 20 – у тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Аналіз представленого рукопису кваліфікаційної наукової праці Ніколенка Ю.О. та наукових публікацій дає підстави стверджувати, що публікації з достатньою повнотою відображають зміст

дисертаційного дослідження. Тож, здобувач дотримався вимог щодо кількості та змісту друкованих праць, які презентують зміст кваліфікаційної наукової роботи.

Практичне значення роботи полягає у отриманні низки висновків, які можуть використовуватися для вдосконалення законодавчої регламентації виборчих кампаній в цілому та удосконалення виборчої сфери України в повоєнний період зокрема, що стосується в першу чергу кроків з недопущення поширення маніпулятивних практик. Також матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при викладанні спеціальних курсів з політичного маркетингу, політичних технологій.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації.

Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, що викладені в тексті кваліфікаційної наукової праці, анотація повною мірою відображає результати дослідження і містить належний перелік ключових слів, який відповідає основному змісту наукової праці, відображаючи тематику дослідження і забезпечуючи тематичний пошук роботи.

Дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності.

Кваліфікаційна наукова праця Юрія Олександровича Ніколенка є самостійним науковим дослідженням і містить висновки сформульовані автором особисто, використані у дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають належні посилання на джерела інформації та використовуються для посилення аргументації автора. Під час аналізу дисертації порушень академічної доброчесності не виявлено.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. За змістом подана дисертація має завершений, цілісний характер, розкриває заявлену тему і вирішує поставлені завдання дослідження. Дисертація Ніколенка Ю.О. структурована відповідно плану. Стиль викладення матеріалу характеризується науковістю. В цілому, дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висуваються до подібного роду наукових робіт.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Надаючи загалом позитивну оцінку дисертаційному дослідженню Ніколенка Ю.О., водночас не можна не звернути увагу на окремі його вразливі місця та дискусійні положення.

По-перше, дещо розпорошеними виглядають заявлені завдання дослідження, в першу чергу це стосується першої та другої позиції, які, на нашу думку, доцільно було б поєднати в аспекті виявлення сутності основних базових для дослідження понять у першій позиції, а другу вже присвятити розгляду історичних витоків та історичного розвитку виборчої інженерії. У дисертанта ми спостерігаємо у першій позиції «розкрити вихідні поняття категорії виборчої інженерії» і у другій позиції «виявити сутність та структуру поняття «виборча інженерія», а також зв'язок та співвідношення даного поняття з близькими та спорідненими поняттями» (с.32). Подібна ситуація складається із 5 та 6 позиціями. Так, п'ята позиція заявлена як «визначити роль та місце виборчої інженерії в політичній системі держави та в державах з різними політичними режимами». Шоста позиція «встановити специфіку та реальні приклади практичного застосування виборчої інженерії в публічній політичній практиці держав світу (в рамках різних політичних умов)» (с. 32). На нашу думку, доцільно було б поєднати ці позиції, що дозволило б посилити акцентуацію і покращити структурування матеріалу. В цілому, зауважена розпорошеність завдань дослідження створюють враження про недостатньо чітку кореляцію дослідницьких завдань та структури роботи.

По-друге, привертає увагу захоплення автора скороченнями. В цілому, в тексті роботи їх величезна, можна сказати, надмірна кількість, яка часом ускладнює сприйняття інформації та розуміння ходу домок, особливо, якщо врахувати, що перелік скорочень становить п'ять сторінок і вони не впорядковані за абеткою (сс. 22-26). Для прикладу варто навести майже типові речення з тексту роботи: «Таким чином, ПА згодні на РВС лише якщо бачать для себе певну вигоду з даної РВС» (с. 36) і це речення з частини Вступу, де охарактеризовано наукову новизну роботи. Варто зазначати, що дисертант не дотримується в питаннях

скорочень двох загальноприйнятих правил – перше згадування в тексті завжди передбачає повне розшифрування скорочення після чого в дужках позначається скорочення, друге – не скорочувати поняття які використовуються у роботі 1-2 рази (зокрема в роботі Ніколенка О.Ю. до числа таких потрапляє ціла низка, наприклад, Південно-Африканська республіка, Прогресивна соціалістична партія України, тощо). Окреме питання використання скорочень, які не потрапили до такого розлогого переліку, так на с. 37 зустрічаємо «Зокрема в ДР було запропоновано наступні положення...», що таке ДР можемо лише припускати. Водночас в переліку є скорочення, які не використовуються в тексті роботи, зокрема Національна школа суддів України – НШСУ.

По-третє, певне нерозуміння викликає ігнорування автором власного напрацювання, пов'язаного з визначенням цінності для вивчення обраного предмету системно-кібернетичного підходу. Так, системно-кібернетичній методології дослідження публічних проявів виборчої інженерії присвячено підрозділ 1.3, але про цей підхід не згадується ні під час характеристики методів дослідження у Вступі, ні у загальних висновках до роботи. Це виглядає дивним з огляду на те, що в самій роботі зазначається, що «базовим для розгляду ВІ є системно-кібернетичний підхід (в рамках якого виборча сфера може бути розглянута безпосереднім чином)» (с. 78), або «вихідним в рамках дослідженні ВІ є СКП» (с. 82), автор має наукові публікації, присвячені доведенню цих тез. Але в дисертаційному дослідженні він дивним чином ігнорує все це. Тим паче, що в сучасному політологічному дискурсі зберігається тренд на розширення залучення параметрів вимірювальності до політичних процесів, зокрема і в питаннях демократизації політичної системи. Демократизація як проблема потребує визначення критеріїв, якими варто послуговуватися для оцінки руху в цьому напрямі, дисертант обґрунтовує тезу про наявність саме у виборчої інженерії можливості залучати та використовувати параметри, що здатні забезпечувати певну вимірювальність якості політичної трансформації. Засобом реалізації чого стає залучення системно-кібернетичного підходу у дослідженні виборчої інженерії

як інструмента політичної конкуренції. Чому ж це не було використано як аргументація для посилення значущості проведеного дослідження, лишилося незрозумілим.

По-четверте, дисертант, на нашу думку, не виправдано проігнорував у своєму дослідженні визначення публічної сфери як явища політичної практики, і навіть згадки про зміст публічності, в той час як це очевидно є базовою характеристикою середовища в якому здійснюється аналіз виборчої інженерії як інструмента політичної конкуренції.

По-п'яте, з огляду на сформульовану тему дослідження, видається не до кінця зрозумілою надмірна увага дисертанта до проблем розвитку і становлення виборчих систем в конкурентних демократіях. Особливо це простежується у підрозділах 3.1, 3.2. Заявлені конкуренті демократії – це так звані сталі системи, тож який вони мають зв'язкою з трансформаційними демократіями? Часом ознайомлення з текстом роботи справляє враження наявності певної підміни понять трансформаційні держави, трансформаційна демократія, конкуренті демократії, постсоціалістичні держави. Очевидно, що ці питання доцільно було розглянути у першому розділі роботи, з тим щоб в подальшому не виникало ніяких незрозуміlostей щодо відмінностей між середовищами в яких аналізуються виборча інженерія як інструмент політичної конкуренції.

По-шосте, викликає певний подив деякі хронологічні нюанси, які проглядаються в роботі. Так, на с. 29 зазначається, що «останні вибори президента США (що пройшли в 2016 р.), в яких брали участь Х.Клінтон та Д.Трамп», а в підрозділі 3.3, присвяченому перспективам розвитку виборчої інженерії в сучасній Україні в період повоєнного відновлення, переважна періодизація подій зупиняється на 2020 році, що не може не викликати здивування.

По-сьоме, в роботі Юрія Олександровича час від часу прослідковується тяжіння до надмірно широкого екскурсу в історію виборів загалом (сс. 51-57), історію представницької демократії США (підрозділ 3.2), історію виборів в Україні (підрозділ 3.3). Ця описовість в цілому не завжди отримує належне

обґрунтування в доцільності в тексті роботи з огляду на тему дослідження. Водночас, ми маємо погодитися, що історичне минуле країн помітно впливає на наслідки проведених політичних реформ, тож, підкреслюючи це, Юрій Олександрович вдається до розлогих історичних екскурсів розвитку виборчих систем різних країн світу, намагаючись в таких спосіб проілюструвати спадковість досвіду політичної трансформації та виокремити параметри вдосконалення політичної системи через зміни виборчої системи. І оскільки в більшості випадків країни з трансформаційною демократією не мають у своєму минулому належних демократичних традицій, варто погодитися з тим, що трансформаційні демократії потребують досвіду інших країн, які вже успішно подолали цей шлях демократизації для розбудови нових ефективних демократичних інститутів.

В цілому, на нашу думку, в роботі відверто бракує саме проблематики транзитивності як ознаки певного кола політичних систем, в тому числі і з можливим історичним підтекстом формування та зміни її параметрів, а також акцентування на публічності в її змістовності для демократизації політичної системи на противагу поширення непублічних практик в недемократичних системах.

Водночас, слід зауважити, що зазначені зауваження та дискусійні положення змісту дисертації не ставлять під сумнів теоретичну та практичну цінність дисертаційної роботи Ніколенка Ю.О. Наведені питання поставлено в порядку наукової дискусії за предметом дослідження; вони не позначаються на загальній позитивній оцінці дисертаційної роботи Юрія Олександровича.

Висновок. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації Юрія Олександровича Ніколенка мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування, що обумовлюється аналізом репрезентативного кола джерел (177 позицій) для вирішення актуального наукового завдання на основі використання сучасних методів дослідження, а також апробацією результатів через участь у різних формах науковій комунікації.

Аналіз дисертації та наукових праць Юрія Ніколенка засвідчив актуальність та новизну роботи. Поставлена у дослідженні мета досягнута, основні завдання успішно вирішені. Дисертаційна робота Юрія Олександровича Ніколенка «Виборча інженерія як інструмент політичної конкуренції: публічні прояви в трансформаційних демократіях» є самостійною та завершеною працею, результати якої є обґрунтованими та достовірними, мають теоретичне значення та практичну цінність і можуть бути використані в науковій та практичній діяльності.

Підсумовуючи, можна констатувати, що дисертаційна робота Ніколенка Юрія Олександровича відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

Кандидат політичних наук, доцент,

доцентка кафедри міжнародних відносин і аудиту

НТУ «Дніпровська політехніка»

Анастасія ПЕРФІЛЬЄВА

Підпис офіційного опонента заасіду:

Проректор з науково-педагогічної та

Навчально-виховної роботи

НТУ «Дніпровська політехніка»

(м. Дніпро)

Ігор НІКІТЕНКО